

Appat ikiorneqarluinnartariaqarput

Appat eqqissitineqavinnissaat imaluunniit piniagaanerisa sivisussusia qaammataannangortillugu. Pinngortitaleriffik taama siunnersuivoq.

Naak appat piniagaanerat killeqartorujussuanngoraluartoq aammalu piaqqiorluarnissaminnut periarfisagissaaraluartut, taamaattoq nunatsinni appat ineqarfii arlalissuit ajutuinnissap tungaanut ingerlaarput.

Pissutsit taamaannerat arlalinnik peqquteqarpoq, kisiannili peqqutit pingaarnert ilagaat eqqissimattitsinermut maleruagassat malinneqartanninnerat aammalu atlantikuq avannaatungaani imartami sarfa-qarfiit allannguuteqarsimanerat.

Ineqarfiit navianartorsiorfiulluinnartut tassaapput Qeqertarsuup Tunuaniittoq, Upernaviup kujataatungaaniittoq, nunatta kujataaniittut kiisalu Ittoqqortoormiit pigisaanniittut. Taakkunanimi appat 33 %-imiit 71 % tikillugit ukiuni kingullerni arfinilinniit 13-it tikillugit ikileriarsimapput. Ineqarfiit sisamat ukiut taaneqartut ingerlanerini Upernaviup pigisaaniittut appaarussimapput, maannalu ineqarfik Innaq Qeqertarsuup Tunuaniittoq Maniitsumiit Upernaviup pigisaata tungaanut aappanut ineqarfituualerpoq. Ineqarfik Innaq 2006-imiit maannamut 30-40 %-inik ikileriarsiusimavoq, maannalu ukiumut taamaallaat appanik qulit missaannaannik ilanngartorneqarsinnaalerluni.

Appat ajutuinnerat

Qallunaaq biologiusoq Christian Vibe 1938-mi nunatta avannaani appaqarfinnik millionilippassuarnik timmiaqarfiusunik kiisalu inuunik ineqarfinnik annerusumik sunniinngitsunik allaaserinnippoq. Taamanerilli timmiaq taanna pingaaruteqaqisoq, appa, nunatsinni piniagaanerpaat ilagilerpaat maanna appaqassuseq tamakkerluni affaannangortinneqarsimalluni.

Kingullermik tamakkiisumik kisitsinerit tunngavigalugit appat ataasiakkaat katillugit 2011-mi 450.000 missaannut amerlassusilerneqarsimapput (tassa ukiut arfinillit ingerlanerini 2006-2011 kisinneqarsimallutik). Nunatsinni appaqarfiit anginerpaat angissutsimikkullu aalaakkaanerpaamik inissisimasut Vibep nassaarfianiipput sulii: Upernaviup avannaani Qaanaallu pigisaani.

Nunatsinni appat ukiumoortumik pisaasartut 1990-ikkullu qiteqqunneranni nalunaarutigineqarsimasut 200.000-t missaanniipput (taakkunannga amerlanerpaat Qeqertarsuarmiit kujammut ukiuunerani pisarineqartarsimallutik); kisitsit immaqa piviusumik pisaasartut amerlassusiisa affaannaat. Ukiuni 2003 aamma 2008-p akornanni – piffissap piniarfiusinnaasup sivikillineqareerneragut – appat ukiumut pisaasartut 64.000-t aamma 98.000-t akornanni amerlassuseqarput. Nuna tamakkingajallugu upernaajunerani piniagaasarnerat 2001-mi mattunneqarpoq, taamaalineranimit pisarineqartartut amerlanersaat

Ass.: GN

piaqqisartuummata. Taakkuami pisarineqartarnerat ukiarnerani ukiuuneranilu pisaasartunut sanilliullugu nunatsinni appaqassutsimut ikiliartuutaanerupput, ukiakkummi ukiukkullu pisaasartut piaraanerusarput aammalu ilarpassui nunani allani piaqqisartuullutik.

Timmissat pillugit nalunaarut appanik eqqissimatitsiniartussaagaluarpoq

Taamaallaat nunatta kitaata kujataani avannaatungaani ukiarnerani ukiuuneranilu appanniartarneq ukiut qulit sinnerlugit ajornartitaangilaq. Upernaajunerani qaammatit pingasut missaanni sivilissuseqartumik piniarneqarsinnaanerit taamaallaat Ittoqqortoormiini Qaanaamilu ajornartitaangilaq. Tamatuma sania-tigut appat piaqqiornerisa nalaani ineqarfii 1 kilometer tikillugit tikiserneqarsinnaatitaapput pisariaqan-ngitsumillu nipiliortoqaqqusaanani.

Timmissat pillugit nalunaarut naapertorlugu appat eqqissillutik piaqqiorsinnaatitaapput, ivasinnaatitaapput aammalu piaqqaminnik perortitsiniarnissaminnik qulakkiigaagaluarput. Piaqqilluarnissaminnut periarfissaat pitsaagaluarput. Nerisassaqarluarpassipput aammalu ivaarisartagaat alliartorluartarput. Kisiannili appat eqqissimatinneqarnissaat amigaataarpassippoq. Ineqarfiit ilaanni unioqqutitsilluni piniartarnerit mannessartarnerillu amerlaginartut pisarput – taamaaliortoqaraangallu ineqarfimmiittut sinneruttut eqqissiviillioortitaasarput piaqqaminnillu nakkartitsinissaminnut periarfissalunnerulersarlutik. Taamaaliortarnerit ineqarfinnut ajoquseerujussuarterput.

Unioqqutitsisarnernut uppernarsaatit assortorneqarsinnaangillat, ilaatigut taamaaliortut naammat-toorneqartarlutik ilaat assiliivinnit nammineq assilisartunit ilaatigut piaqqiornerat malittarinarlugu ik-kussaagaluartunit assilisani takuneqarsinnaasarlutik. Ilisimatusartartut isumaqarput tamakkua peqqutaqaataallutik appat ineqarfii ikiliartorfiusut (tamarmik misissorneqarnikuunngikkaluarput): tassami ineqarfiit ikiliartorfiulernissaannut upernaakkut piaqqiornerisalu nalaani pisaasartumerngit ajortumik ingerlasoqaannarnissaannut naammapput

Ass.: Carsten Egevang

Silap pissusia iluaqusersuutaangilaq

Nunatta kitaata kujataata imartaani ukiarnerani ukiuuneranilu appattarineqartartut piarartaqangaatsiartarput nunani allani piaqqisartunik akoqartitertarlutik aamma: Island-imeersunik, Norge- imeersunik (Svalbard), Rusland-imeersunik, Canada- imeersunik nunatsinneersunillu. Tamaani ukiuunerani appanniartarneq Pinngortitaleriffimmit piujuartitsinermik tunngaveqartutut nalilerneqartaraluarpoq, kisiannili norskit misissuinerisa kingulliit taama ilimagisaqarneq nalorninartoqartileraat.

Appat Svalbard-imi piaqqisartut ukiuni kingullerni qulini ikileriarujussuarsimapput, tamannalumi peqqutaalluni appa Norgemi nungutaassatut navianartorsiorluinnartutut 2010-miit nalunaarsorneqalerpoq. Ikileriarnerinut peqqutaassanganneqartut ilagaat silap pissusiata allanguuteqarnera, uani pineqarluni "subpolare strømhvirvel" ("subpolar gyre"), tassa Atlantikup avannaatungaata qiterpasissortaani immamik nillernerumaartumik kaaviiartumik sarfarfiusumi pissutsit allanguuteqarsimaneranut, atassuteqarsorinartoq. Sarfarfik taanna 1990-ikkut qiteqqunneranniit

malunnaatilissuarmik qasukkariarsimavoq, tamatumalu kingunerisaanik Atlantikup avannarliup imartaata ilarujussua allaat Kalaallit Nunaata kujataata imartaa ilanngullugu imaq kissatsinnerusimavoq tarajuunerulerlunilu.

Isumaqartoqarpoq imaani pissutsit allanngornerisa kingunerisaanik imaani timmissat ukiisarfiini nerisarisartagaat allannguuteqarsimassasut immaqa allaat nerisassaalatsinerulersimasinnaasut – uanilu nunatta kitaata kujataata imartaata ilaa imaluunniit tamavissuarmi aamma sunnerneqarsimasinnaanera ilimagineqarpoq. Ilimagineqarporlu Svalbard-ip appai allannguutinit sunnerneqareerujussuarsimassasut. Nunatsinneersut appat aamma taamaariaannaapput.

Imaani sikuusarnerata allannguutai appanut sunniuteqapilussinnaavoq

Silap pissusiata allannguutai appanut ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu sunniuteqarajussuarsinnaapput. Imaata sikuusarnera aammalu sinaavata pingaartumik upernaakkut avalalernerani uumassuseqarnermik pilersitseqataasarnera eqqarsaatigalugu immaqa tupinnavinngilaq sooq appat ineqarfii inissisimanagerat nunatta kitaata avannaaniinnerunerat aammalu kujataaniippallaannginnerat. Taamaattumik sikuunikinne-rusalernerani aammalu siku upernaakkut avalalersarnerata naatsorsoruminaallinerat peqquataalluni appat nunatsinniittut pissutsit taamaannerannit siunissami sulii annertunerujartortumik navianartorsiortin-neqalersinnaapput.

Appat kinguaassatsinnut annaassinnaavagut

Appat ineqarfii nunatsinniittut eqqarsaatigalugit pissutsit assigiinngitsut pitsaanngitsup tungaanut ingerlatitseqatigiipput. Silap pissusiata allanngoriartornera sujuminaappoq, kisiannili inuit uagut nammineerluta iliuuserisartakkavut ullormiit ullormut allanngortissinnaavagut – kissaatigigutsigumi. Pinngortitaleriffik nali-liivoq unioqqutitsilluni piniartarnerit appaqassutsimut annertuumik sunniisartut, taava periafissaqarpugut taamaattoqartarnera nammineerluta illuatungaanut saatissinnaallugu.

Mianersortumik periuseqarnissamik tunngaviummik aaliangiussaqaarsimanermit naapertuunnerpaajussagualuarpoq aammalu nunarsuup appaqassusianut tamarmut iluaqusersuutaajunerpaajussagualuarpoq appat ukiuni killiligaasuni eqqissitinneqavikkaluarpata. Periarfissaq alla sunniutikinnerusussaagaluartoq tassavoq, Qaanaap pigisaaniittut sulii eqqugaavallaanngitsut minillugit, ukiaanerani piniagaanerisa qaamma-taannarmik sivisussusilerneqarnissaa. Tassami ukiap aallartilarnerani piaqqanik, ukiornerani aniguisus-saangereersunik, pisaqarsinnaanissamut periarfissaq angineraaq, taamaalillunilu peqassutsimut sunnii-nikinnerusumik appanniartoqassagaluarluni.

... sivisussaarli

Aaqqiissutissaq sorlerluunniit nunatsinniit toqqarneqaraluarpat nunatsinni appaqarfinni atukkat pitsaap tungaanut saatinniarnissaat sivisussaaq. Appa aatsaat ukiunik tallimanik utoqqaassuseqaleraangami pi-aqqisinnaalersarpoq, aappariillu ukiumut ataasiinnanguaq perortittarlugu. Akerlianili appa ukiorpassuit uumasarpoq, periarfissaqarunilu kinguaaqangaatsialersinnaalluni. Neriutissaqaraluarpugut kinguaatta aamma appat takusarsinnaallugillu ilangertarsinnaanissaannut, maannali qanoq iliuuseqarluinnartariaqar-pugut.